RAHVALUULEKOGUJATE ELULOOD JAKOB HURDA RAHVALUULEKOGUS

KATRE KIKAS

Jakob Hurda 1888. aastal alguse saanud rahvaluulekogumise aktsioon oli esmajoones suunatud hääbuva pärimuse talletamisele. Ent samavõrd kui Hurdani jõudnud rahvaluulesaadetised dokumenteerisid mineviku pärimust, jäädvustasid nad ka oma kaasaega ning kogumises osalenud inimeste mõttemaailma. Ehkki hea koguja tunnuseks oli oskus jääda tagaplaanile ning valmidus loobuda igasugustest omapoolsetest täiendustest, on rahvaluulearhiivis siiski märkimisväärses koguses tekstikatkeid, milles koguja kõneleb oma häälega oma elust. Eluloolisi kirjakohti võime kohata nii saadetistele lisatud kaaskirjades, rahvaluuleüleskirjutustele lisatud märkustes kui ka folklooriüleskirjutustes endis.

Artiklis heidan pilgu ühele konkreetsele elust kirjutamise kontekstile Jakob Hurda kogumisaktsiooni raamides: kuidas vastasid kogujad Hurda palvetele saata infot oma elu kohta. Esmakordselt esitas Hurt selle palve 1889. aasta veebruaris oma 24. vanavaraaruande lõpus (Hurt 1889b), palvet kordas ta 1891. aastal 70. aruandes (Hurt 1891b); mõnevõrra muudetud rõhuasetustega tuleb küsimus esile ka aruannetes 87, 109 ja 116, kus Hurt palub infot kogumistöö käigu ja allikate tausta kohta (Hurt 1893a, 1895a, 1895b). Kui hilisemates aruannetes viitab Hurt teemale pigem lapidaarselt, siis esimeses palves toob ta välja seitse küsimust, millele kogujad võiksid vastata:

> Lõpetuseks palun auustatud kaastöötegijaid, et igaüks mulle iseenesest üles annaks: 1. Oma täie nime (ristinime ja liignime.) 2. Kus ja millas tema sündinud. 3. Mis ametis ehk seisuses tema elab. 4. Kus ta kooliõpetust saanud. 5. Kust ta oma vanavara korjas ehk sai. 6. Kes kõige tähtsamad vanavara teadjad, nimelt kõige osavamad laulikud olivad. 7. Mis muidu veel korjates tähelepanemise väärt ehk õpetlik oli. (Hurt 1889b)

Samas tekstis selgitab Hurt põhjalikult ka seda, miks ta neid andmeid vajab: tal on plaanis koostada kogumise ajalugu käsitlev raamat – „kogumise ajaraamat" – ning ta soovib, et see sisaldaks infot kõigi kohta, kes ettevõtmises kaasa on löönud. Hurt rõhutab, et selline teos on oluline, kuivõrd lisaks kogutava materjali enda väärtusele on kogumisaktsioon tõendus rahva võimest ühise eesmärgi nimel töötada:

> Meie ettevõetud töö on liiga tähtjas ja saab veel tähtsamaks tõusma edespidi. Meie oleme väsimata töötegijatele ja teaduse kasvatajatele tänu võlgu ja tahame seda tänu ka tuleviku ees ülestunnistada. (Hurt 1889b)

See kiidukõne kogujatele ja nende tööle ilmus napilt aasta pärast kogumisaktsiooni alustanud kirjutist „Paar palvid Eesti ärksamaile poegadele ja tütar-

dele" (Hurt 1989: 45–56), kuu varem oli Hurt avaldanud suurejoonelise kokkuvõtte möödunud aasta kogumistööst (Hurt 1889a). Näib tõenäoline, et just viimase tegemine viis ta mõttele aktsiooni tulemusi ja seal osalevaid inimesi ajaleheveerust mõnevõrra kestvamas formaadis esile tõsta.

Planeeritud raamat (nagu paljud teisedki Hurda kavandatud väljaanded) kahjuks ei valminud ning pole isegi teada, et Hurt oleks reaalselt selle kallal tööle asunud. Samal ajal on see küsimine ning kogujate reaktsioonid sellele tänapäeva vaatepunktist põnev uurimismaterjal. Oluline on just see, et Hurt ei palunud lihtsalt teateid elust, vaid ta palus inimesi kirjutada oma elust ajalooraamatu, s.o avaliku auditooriumi jaoks. Mitmes mõttes on Hurda palve võrreldav kaastöödega erinevatele tänapäevastele keskkondadele, kus inimesed oma elu ja tegevust avalikult esitlevad – olgu selleks iseendast Vikipeedia artikli kirjutamine, ETIS-e konto täiendamine või blogi pidamine. Samas on oluline see, et kui tänapäeval on erineva taustaga üksikisikute elude jõudmine avalikkusse pigem tavaline, siis XIX sajandil oldi harjunud sellega, et avalikku ruumi jõuavad vaid nn suurmeeste elulood. Seega annab see juhtum meile võimaluse näha, kuidas reageerisid tavalised inimesed palvele kirjutada oma elust avalikule (tuleviku)auditooriumile.

1. Allikmaterjal

Nagu ülal näha, ei palunud Hurt, et kogujad paneksid kirja oma eluloo, vaid ta esitas konkreetsed küsimused, millele soovis vastust saada.[1] Siiski kasutab suur osa vastajaid oma vastuste pealkirjades vm raamistavas tekstis sõna *elulugu*. Nii et kui ma järgnevalt viitan oma analüüsiobjektile kui kogujate elulugudele, siis pean silmas just kirjutajate endi antud määratlust. Üldisemale taustale asetatuna pole need tekstid rangelt võttes autobiograafiad – selleks on nad enamikus liiga lühikesed ja katkendlikud –, küll aga kuuluvad nad avarama omaelulooliste tekstide mõiste alla (Kurvet-Käosaar 2010: 7).

Arhiivitekste läbi vaadates olen leidnud 60 vastust ning kümmekond teemat muul moel kommenteerivat kirjapanekut. Kuivõrd ma pole jõudnud läbi vaadata kogu Jakob Hurda rahvaluulekogu, siis pakun, et minu materjal moodustab kõige enam poole, aga pigem kolmandiku vastustest.

Enamik tekstidest (37) pärineb 1889. aastast, s.o järgneb ajaliselt Hurda esimesele üleskutsele 24. aruandes, 15 teksti on seostatavad 70. aruandega, kaks 109. aruandega ning kuue teksti kohta on raske öelda, kas inimene võttis lihtsalt pikema mõtlemisaja või sai ta kehutust mõnest Hurda saadetud kirjast. Mõned kogujad reageerisid Hurda palvele väga kiirelt: Hurda 24. aruanne ilmus Olevikus 13. veebruaril 1889 (Postimehes 21. veebruaril), esimene vastus on kirja pandud 25. veebruaril (Juhan Kuusik), enne märtsi lõppu on vastanud vähemalt 12 kogujat.[2] Mitme koguja loo reaalsele saatmisele eelneb

[1] Erandiks on aruanne number 116, kus Hurt kasutab eluloo sõna seoses allikatega: „Ühtlasi tahame sellega neid vendi ja õdesid auustada, kes omad vanavara hallikad teaduse kasuks ja Eesti rahva iluks keelamata lahti tegivad. Nii palju kui võimalik ja sünnis pandagu nende inimeste eluloost lühikesi sõnumid kirja ja saadetagu vanavara aita." (Hurt 1895b)

[2] Mõne erandiga lähtun siin kuupäevadest, mille kogujad on ise saadetisele lisanud. Selle arvestuse järgi olid enne märtsi lõppu vastanud Eduard Erme (H II 13, 409/10), Jaan Gerberson (H II 21, 903), Ernst Hannov (H II 14, 585), Christian Koljo (H III 16, 577/8), Juhan Kuusik (H II 23, 27/8), Johanna Kuusik (H II 33, 572), Helene Maasen (KM EKLA,

lubadus palvele kunagi tulevikus vastata: nii lubavad näiteks Johan Ney (H II 14, 288a/c), Gustav Anniko (H III 13, 234), Jaak Sõggel (H III 19, 648), Karl Angelus (H III 3, 217/9) ja Jaan Lievoh (H II 17, 971), et saadavad vastuse järgmise kirjaga. Mõned juba vastuse saatnud kogujad pärivad aga hiljem omakorda aru raamatu valmimisaja kohta (vt nt Hans Martinsoni kirja H II 20, 273).

Kokku on valimis 54 inimese lood (51 on mehed ja 3 naised). Naiste osakaal võib näida väga väike, kuid kui võtta arvesse, et Hurda korrespondentidest vaid 2 % olid naised, siis lugusid kirja pannud isikute hulgas on naisi mõnevõrra rohkem – 5,6 %. Samal ajal tähendab väike arv siiski seda, et käesolev artikkel kajastab eelkõige meeste maailma. Lugude kirjapanijad on sündinud aastatel 1841–1880, neist noorim oli 15-aastane Aleksander Uuk (H II 28, 876) ja vanim 60-aastane Jakob Jagomann (H II 74, 121/3); kõige enam on esindatud vanusevahemik 18–33 aastat. Kirjutajad on väga erineva taustaga: põllumehed, maakäsitöölised, metsavahid, vallakirjutajad ja õpetajad, s.o nii inimesed, kelle jaoks kirjutamine oli osa igapäevatööst, kui ka need, kes tegid eelkõige füüsilist tööd; nii need, kes olid varanduslikult suhteliselt kindlustatud, kui ka need, kes seda pigem ei olnud.

Vastuste pikkus varieerub paarist reast mitmekümne leheküljeni, kuid enamik jääb vahemikku 0,5–2 lehekülge. Paljudel juhtudel ehk ei olegi õige rääkida narratiividest, mõnikord on kirjapanek napp ja fragmentaarne, teinekord vormistatud numereeritud vastustena Hurda küsimustele, kuid on ka pikemaid lugusid.

Järgnevalt piiritlen põgusalt konteksti, mis tõenäoliselt mõjutas vaadeldavate tekstide sündi. Seejärel analüüsin kogujate lugusid kahest eri vaatepunktist. Kõigepealt keskendun sellele, millest nad kirjutasid: mis teemad tulid kõige sagedamini esile, kuidas neid esitati. Seejärel vaatan vormilist poolt: kuidas kogujad lugusid saadetistes raamistasid ning mida saab nende raamistusvõtete kaudu väita kogujate ja avaliku ruumi suhete kohta.

2. Üldisi lähtekohti: kogujate elulood rahvaluulekogumise kontekstis

Oma varasemates uurimustes olen vaadelnud rahvaluulekogumist kui teatavat kirjutamiskonteksti. Toetudes nn New Literacy Studies põhiteesile, et „millal iganes inimesed osalevad kirjalikus sündmuses, teevad nad seda sotsiaalselt positsioonilt lähtuvalt" (Sheridan jt 2000: 4), olen keskendunud sellele, kuidas rahvaluulekogujad endid kui kirjutajaid mõtestasid, kirjutamise kaudu kehtestasid ning milliseid muudest kontekstidest pärinevaid kirjutusviise nad rahvaluulekogumise aktsioonide raames rakendasid (Kikas 2014; vrd Sheridan jt 2000). Käesolev uurimus asetub samasse ritta minu artiklitega seitsme Moosese lugude raamistamisest (Kikas 2015), rahvajuttude kasutamisest ajalooalastes aruteludes (Kikas 2016) ning kirjažanri rollist Helene Maaseni ja Hurda vahelises suhtluses (Kikas 2017), mis kõik keskenduvad mõnele konkreetsele žanrile ja selle erinevatele kasutustele rahvaluulekogumise kontekstis (või rahvaluulekogumisega seotud avalikus kirjaruumis üldisemalt).

---

f 43, m 14: 20, l 2/3), Hans Martinson (H II 20, 232), Andres Rull (H III 16, 409/11), Ernst Saabas (H IIII 7, 396), Karl August Saks (H III 3, 32), Hans Sokrates (H III 3, 561/2). Nimekirjas on ka kaks kolmest naiskirjutajast.

Laias laastus võib esile tuua kaks selle kirjutuskonteksti tunnust, mis on olulised ka elulugude puhul: hierarhilisus ja eripärane suhe avaliku ruumiga.

Hierarhilisus. Enamik kogujaid tajub võrdlemisi suurt lõhet enda ja Hurda sotsiaalse positsiooni vahel, seetõttu pöörduvad nad Hurda poole pigem alandlikult nn enesemadalduslikus kõneviisis (Kikas 2017: 275, 280; mõiste kohta vaata Kuismin 2013a: 204). Tekstuaalselt rõhutab hierarhilisust see, et Hurt on valinud oma tagasiside andmise viisiks aruande – žanri, mida kohtab tolleaegses ajakirjanduses võrdlemisi sageli, kuid reeglina kasutasid erinevad institutsioonid seda oma tegevusest teada andmiseks. Sellega Hurt justkui institutsionaliseeris oma tegevuse (isegi kui reaalselt oli tegu ühe inimese loodud ja käigus hoitud aktsiooniga).[3]

Hurda aruannete funktsioon kogumistöös oli mitmetine: tagasiside andmine, saadetu hindamine, juhendamine. Antud teemaga seoses on aga oluline aruande žanri keskne positsioon kõigi teiste kogumistööga seotud žanride suhtes: andes aruande kaudu nõu, mida ja kuidas kirja panna, paneb Hurt ühtlasi ka paika selle, millistel žanridel on või ei ole kohta rahvaluulekogujate repertuaaris. Aruanded koosnesid kahest osast: teksti alguses andis ta igale kogujale individuaalset tagasisidet, teksti lõppu paigutas ta aga (vajadusel) üldisemaid, kõigile mõeldud teateid. Viimaste hulgas oli näiteks pikemaid teemaarendusi, mille eesmärgiks oli kogumisaktsiooni kaitsmine (Hurt 1889c, 1889d, 1893b), kuid enamasti olid aruande lõpus erinevad praktilised nõuanded, nagu kui suurt paberit kasutada (Hurt 1888), kuidas mahukaid saadetisi postiga kõige soodsamalt saata (Hurt 1891a), mis teemadele enim tähelepanu pöörata (Hurt 1892a, 1892b). Ka palve saata eluga seotud teateid paigutus aruannetes just üldisemasse lõpuossa.

Ambivalentne suhe avalikkusega. Rahvaluulekogumist ümbritseva tekstuaalse välja võib tinglikult jagada avalikuks (aruanded, raamatud, üleskutsed) ja privaatseks (kirjad), kuid piir nende vahel on liikuv, kuivõrd Hurt tsiteerib sageli oma aruannetes kogujate kirju ning neis võib leida lõike, mis ei ole adresseeritud mitte Hurdale, vaid avaramale kogujaskonnale. Seega võime vaadelda rahvaluulekogumist kui omamoodi poolavalikku ruumi ning on põnev näha, kui paljud kogujad nägid kogumistöös osalemises võimalust katsetada anonüümse (ja rahvusliku) avalikkuse kõnetamist (Kikas 2017: 283–284; vrd Kirsti Salmi-Niklanderi noorsooliikumise käsikirjaliste ajalehtede analüüsiga: ka tema toob esile, et need olid ruumiks, kus sai katsetada erinevaid kirjutusviise, vt 2013: 397–398, 407–409; vt ka Sheridan jt 2000: 236). Heaks näiteks kogujate poolt avalikkusele suunatud žanrist on nn äratussõnad – kaaskihelkondlastele või endise kodukoha inimestele adresseeritud üleskutsed kogumistööga ühineda. Need tekstid saadeti Hurdale, kes avaldas neist mitmeid oma aruannetes. Tänu avalikule väljundile on võimalik rääkida selle žanri kinnistumisest, sest lõpptulemusena olid tekstid suhtelisest sarnased.

Kuidas asetuvad sellesse konteksti kogujate elulood (või siis kogujate reaktsioonid Hurda küsimustele)? Esimesena torkab silma, et tegu on ülalt alla suunatud žanriloomega: tekstide lähtepunktiks on Hurda aruande koos-

[3] Hurda kogumistöö institutsionaalne aspekt on tegelikult mõnevõrra ambivalentsem, kuivõrd mitmed vanemad kogujad olid rahvaluulet kogunud juba Eesti Kirjameeste Seltsi aegadel ning tajusid neid kaht kogumistöö faasi omavahel seotuna. Žanrinimetuse erilisus tuleb esile aga võrdluses M. J. Eiseniga, kelle kogujatele tagasisidet andvate tekstide pealkirjad viitavad enamasti konkreetsetele teemadele (vt Kikas 2015).

seisus esitatud palve. Samal ajal võib näha mitmeid viiteid sellele, et kogujad üritavad läheneda ülesandele avaramalt: nt nad nimetavad oma tekste elulugudeks, s.o käsitlevad neid justkui narratiivsemalt (ja žanrilisemalt) kui Hurt. Teiseks on oluline see, et ehkki tekstid olid mõeldud avaldamiseks, puudus žanril omas ajas avalik väljund (s.o ükski kirjapandud tekst ei leidnud teed avalikku kirjasõnasse) ning seega on allikmaterjal äärmiselt heterogeenne.

Heterogeensus on muidugi seotud ka võimalike eeskujude paljususega. Rutt Hinrikus on eesti varaseima omaelulookirjutuse traditsiooni ülevaates märkinud, et enne 1930. aastaid ilmus väga vähe eestlaste kirjutatud omaeluloolisi tekste (Hinrikus 2016: 200). Samas toob ta käsikirjalistele arhiiviallikatele toetudes esile, et oma elust siiski kirjutati, kuid kirjutatu ringles pigem väiksemates kogukondades. Hinrikus toob eriliselt esile vennastekoguduse liikumise raames toimunud usulistele pöördumislugudele keskenduva elulugudetraditsiooni (Hinrikus 2016: 204–206) ning nn talupoeg-autobiograafide kirjutatud perekonna- või külaajalood (Hinrikus 2016: 211–215).[4] Lisaks sellistele käsikirjalistele ja avalikust ruumist välja jäänud tekstidele võisid kogujate arusaama sellest, kuidas üks kirjapandud elu välja peab nägema, mõjutada ka erinevad trükitekstid, sh näiteks tõlgitud või mugandatud suurmeeste elulood (neid ilmus nii eraldi raamatutena kui ka lehelugudena) või ilukirjanduslikud teosed. Lisaks tuleb arvestada ka nn CV-kultuuriga: ka tol ajal pidid inimesed teatud ametikohale taotledes esitama eluloo, s.o end kuidagi kirjalikult tutvustama. Võimalik, et Hurda ja kogujate suhte hierarhilisus tekitas mõningates kogujates (nt kooliõpetajates) tunde, et just ametlikes kontekstides käibel olev elulooformaat on ka antud juhul kõige sobivam.

3. Lugude sisu: ühendavad teemad

Kirjapandud lugude keskmes on eelkõige see, mida Hurt küsis, s.o sünniaeg, elukoht, haridus, amet ning rahvaluulekogumisega seonduv, siiski võib üks või teine teema ka ära jääda või arendatumalt esile tulla: on näiteks tekste, mis koosnevad haridustee kirjeldusest. Teema, mille kohta Hurt otseselt ei küsinud, aga mida paljud pikemalt kirjutavad kogujad oluliseks peavad, on perekond – see hõlmab nii vanemate päritolu kui ka enda perekonnaseisu. Ka on mõningaid toredaid lapsepõlve eluolu kirjeldusi (nt August Mauer, H II 28, 146/8), ehkki enamasti ilmub lapsepõlv seoses koolitee või emma-kumma vanema surmaga. Kuigi paljud – ja eriti just lühemad – kirjapanekud on pigem kuivad faktide loetelud, sisaldavad mitmed lood ka emotsionaalsemaid ja refleksiivsemaid lõike. Sealjuures tuleb emotsionaalsus esile nii sisuliselt kui ka vormiliselt – rohke hüüdsõnade ja hüüumärkide kasutuse kaudu.[5]

Muudest teemadest sagedamini saavad vastustes tähelepanu ameti, haridustee ja vanavarakogumisega seotu.

[4] Rutt Hinrikuse käsitlusele siinsest kultuurist pakub head täiendust soome uurija Anna Kuismini uurimus XVIII–XIX sajandi soome talupoegade elulugudest. Kuismin toob võimalike mõjutajatena esile suulise kultuuri ja matusekõned, aga viitab samuti lahkusuliste ringkondadele kui ühele olulisele omaelulooliste tekstide loomise kontekstile (Kuismin 2013b).

[5] Siinjuures on hea viidata Kaisa Kaurasele, kes oma eessõnas soome töömeeste päevikute kogumikule „Työtä ja rakkautta. Kansanmiesten päiväkirjoja 1834–1937" toob esile, et nii mitmedki päevikud lükkavad ümber müüdi meeste vähesest emotsionaalsusest (Kauranen 2009).

Amet

Küsimus ametist (ehk siis küsimus sellest, millega kirjutaja elatist teenib) nõuaks justkui ühest vastust, ent kogujatel on sageli raskusi sellele lihtsa vastuse andmisega.[6] Eriti just maata inimeste puhul tuleb sageli esile elatusalade kirjusus, elatist teenitakse väga erinevate tegevustega vastavalt sellele, mida elu parajasti ette toob. Elualade paljususe võtab hästi kokku Jakob Ploompuu: „Ammetile ei leia õiged nime. Olen puid saaginud, juurinud, istutanud, kraavi kaevanud, aeda harinud, kündnud j.n.e. Kui popsi poeg, kellel ka 3–4 tündrimaad põldu harida on, nimetaksin ma ennast siis ammeti poolest põllumeheks." (H II 40, 634)

Siiski on mitmed kogujad õppinud mõne konkreetse ameti ning selle juurde jäänud: Tõnu Wiedemann õppis maalriks (H II 37, 532), Eduard Erme kingsepaks (H II 13, 409/10) ning Johann Ney rätsepaks (H II 38, 663/4). Esineb näiteid hilisematest eluala vahetustest: näiteks Ernst Hannov omandas küll kingsepa kutse, kuid võimaluse avanedes õppis hoopis telegrafistiks; samas kurdab ta Hurdale, et lootused veel paremale tööle saada on seni luhtunud:

> Seda ametit on ta juba seitse aastat pidanud ja piab teda veel edasi pidama. Sest ilma teadmata põhjused ei luba temal mitte jaama ülema abi eksami ära teha. Ta on ennast juba seitse kord eksamile palunud aga iga kord on palve tagasi lükkatud saanud, ilma teadmata miks pärast võimalik ei ole. Tarvis oota paremid aegu! (H II 14, 585)

Hurda kogujate hulgas on ka mitmeid kergema või raskema puudega inimesi. Allikmaterjalis on esindatud neist kahe lood, mis annavad sissevaate sellesse, millised võimalused olid sellistel inimestel elatist teenida. Lapsest saati kehva nägemisega Juhan Holts töötas valla postimehena, oma kirjutises nendib ta aga, et just tänu sellele tööle on tal aega rahvaluulet üles kirjutada (H II 16, 788). Õnnetuses kätt vigastanud Johan Kill teeb aga lihtsamat puutööd:

> Õnnetu juhtumise läbi tei mõne aasta iest oma tõese käele ka seantse vea manu, et raskemb orjamine, kost enamb sissi tules, kõrva peab jääma! Nõnda aja prilla enda elu päevi üsna kehva viisi avva poole. Suvel tie enämiste puutööd, nimelt ehituse manu. Talve nokitse nõnda sama mis saab; tie ka mõne sängi ja lavvakese, nõnda et vaeva viisi leivä saa! (H III 14, 254/5)

Killi loo muudab eripäraseks omamoodi pihtimuslik-kahetsev toon (võimalik, et tal on olnud kokkupuuteid vennastekoguduse elulookirjutustraditsiooniga). Nimelt käsitleb ta käega juhtunud õnnetust kui karistust noorpõlve

[6] Hurda küsimus ei puudutanud mitte ainult ametit, vaid palus täpsustada, „mis ametis ehk seisuses tema elab". Jätan siin seisuse teema lahtiseks, kuivõrd ka kogujad ise annavad sellele väga harva eksplitsiitse vastuse. Näiteks Aleksander Uuk kirjutab, et ta on „talurahva seisusest" (H II 28, 881), Jakob Ploompuu märgib „Seisus: Saunamehe poeg" (H II 40, 633) ning Hans Rebane: „Seisus: Kolga valla metsavahi poeg" (H II 40, 641); Karl Kukats seob küsimuse kaks poolt ja kirjutab: „ameti-seisus Rätsep" (H III 10, 493). Neid konkreetseid seisuse mainimisi muude vastustega võrreldes näib, et vaikimisi antaksegi vastus sellele küsimusele märkega selle kohta, kelle laps ollakse (nt talurahva laps, taluperemehe poeg vms), samas vääriks see, kuidas kogujad erinevate elualade esindajate omavahelisi suhteid mõtestasid, kindlasti põhjalikumat uurimist.

alkoholilembuse eest, seda hoolimata sellest, et õnnetus juhtus ajal, kui ta oli juba joomise maha jätnud ja kohaliku karskusseltsiga liitunud: „Aga, nagu mede vana sõna ütlep, et: küdsänu enamb tuores ei või saia, – nõnda ka lugu miuga. Külü, mis mä vallalise ja poisme põlven külüsi, om abieluaal kurb ja valus lõegata!" (H III 14, 254)

Haridustee

Küsimus hariduse kohta on paljude jaoks tundlik teema. See on üks eluloolisi seiku, mis sageli ka spontaanselt kaaskirjades esile tuleb. Näiteks pöörduvad mõned kogujad Hurda poole, et saada nõu võimalike edasiõppimisvõimaluste kohta (vt nt Jaak Järve kirja H III 15, 713 või Johannes Sibula oma H III 11, 783/4). Väga paljud vähemharitud kogujad tunnevad aga, et kogumistöös osalemise kaudu tungivad nad haritud inimestele määratud väljale, oma julgust siiski midagi saata põhjendavad nad asjaoluga, et kohapealsed „suuremad sulemehed" pole seda ülesannet enda peale võtnud.[7]

Ehk siis – haridus kui teema tõstatub kogujate kirjades üsna spontaanselt ning Hurda küsimus andis võimaluse sellest pikemalt kirjutada. Kõik vastanud üritavad anda võimalikult põhjaliku ülevaate erinevatest koolidest, kus nad on õppinud, ning need, kel see nimekiri pole kuigi pikk, kirjutavad oma emotsioonidest seoses lühikeseks jäänud haridusteega. Sageli rõhutavad nad näiteks, et nii palju kui neil õnnestus haridusest osa saada, pälvisid nad õpetajate heakskiidu ja toetuse (vt nt Jaan Sandra lugu H I 6, 707/10). Haridustee katkemise põhjuseks on enamasti vaesus, s.o vajadus osaleda pere ülalpidamise hankimises. Aga selle taga võib olla ka väljarändamine (vt nt Jaan Pindi kurtmist KM EKLA, f 43, m 17: 38, l 3/6) või vanemate otsus:

> Oma kooli algus õpetust sain ma Neeruti valla koolis Karl Ütsi juhatusel, ja viimati Otepää kihelkonna koolis 4 talve J. Austeri juhatusel, kus ma selle kooli aead lõpetasin, siis oli mul himu kül Tartusse suuremasse kooli minna aga isal tulli maea ostmine kätte ja se tegi minu kooli mineku võimatus, nõnda pidin siis kodu jääma isale abiks, kus ma viimaks ka selle talu omanikuks sain. (Jüri Illak, H II 44, 264)

Peremeeste lastel katkeb haridustee hiljem kui maata inimeste lastel, ka ei väljenda taluomanike järeltulijad alati otseselt kahetsust selle pärast. Mitmel juhul on vaeste perede laste hariduse eest hoolitsemise enda kanda võtnud linnas elavad lasteta sugulased. Tõnu Wiedemann kahetseb, et linnakooli aeg nii lühikeseks jäi (H II 37, 531), samas Johan Kill ja Jakob Ploompuu märgivad, et puuduva keeleoskuse tõttu (Kill õppis saksa- ja Ploompuu venekeelses koolis) oli see osa nende haridusteest üsna kasutu (H III 14, 252; H II 40, 633). Võrdlemisi erandlik on Andres Rull, kes avaldab lootust, et tal õnnestub vaesuse tõttu katkenud haridusteed jätkata ohvitseride koolis (H III 16, 410).

Ehk kõige sirgjoonelisema ja lõpetatuma haridustee näiteks on August Mauer ja Friedrich Karl Johan Kuhlbars – mõlemad kooliõpetajate pojad, kel-

[7] Näiteks kirjutab Jaan Raavel: „Siin kirjutasin [---] neli rahva suust kuuldud juttu ja vabandan ennast selega, et ma mitte seda tööd ennem ei olle teinud, ja et mo kooli ja õpuse aeg väga lühike on olnud, Siis ärge pahandage kui naad mitte kõlbulised ei saaks ollema sest naad on mustast, ja arrimatta sullest tulnud." (H I 2, 172)

lest endistki said seminariharidusega kooliõpetajad (H II 28, 146/8; H III 7, 204). Neile vastanduvad aga madalaima astme kooliõpetajad, kes enamasti pärinevad kirju elutee ja katkendliku haridusega seltskonnast: see amet kuulub nii Paulus Paurmanni kui ka Jaan Sandra võrdlemisi pikka tegevusalade loetelusse (H II 37, 201/32; H I 6, 707/10).

Kogujad, kelle formaalne haridustee on katkenud, rõhutavad enamasti seda, et on hiljem üritanud leida võimalusi end ise harida. Väga põnev elulugu on Jaan Pindil, kes rändas 17-aastaselt vanematega Samaarasse ning sellega lõppes tema (konarlik, kuid suhteliselt pikk) formaalne haridustee; oma eluloo rändejärgse osa on ta aga sisustanud eranditult kirjeldusega oma hilisemast iseõppijateest (KM EKLA, f 43, m 17: 38, l 2/3–3/6). Sageli mainitakse loetavaid või tellitavaid ajalehti või ajalehtedele kaastöö tegemist (vt nt Killi jutustust H III 14, 255/6). Ajalehtedele viitamine näib olevat eriti oluline väiksema hariduse ja vaesema taustaga kogujatele, kes mõnikord panevad kirja sellegi, kust nad said raha esimese tellimuse vormistamiseks (vt nt Wiedemanni lugu H II 37, 532/3).

Ka kirjeldavad nad oma osalemist kohalikus kultuurielus, siingi tunduvad taluomanikud mõnevõrra paremal positsioonil olevat. Näiteks eespool tsiteeritud Jüri Illak jätkab oma jutustust märkusega „katsusin ka rahva kultuurielu edendada" ning kirjeldab kooli ja raamatukogu asutamist ning muud kohaliku elu hüvanguks tehtut. Samal ajal puusepatööst elatuv haige käega Johan Kill saadab ajalehtedesse teateid kohalikust elust ning peab ettekandeid karskusseltsis, kuid jääb sellest Hurdale kirjutades väga alandlikuks ning märgib:

> Vaim on mull küll ega hää esamaalise asja ajamise pääle valmis aga keha om nõder! Sie om: ma ei saa ega või mitte tegudega avita, sest et mull sedä võrd aridus puudub. (H III 14, 256)

Vanavara kogumine

Hurda seitsmest küsimusest kolm olid seotud vanavarakorjamisega, kaks esimest puudutasid materjali päritolu (kust, kellelt?), kolmas oli mõnevõrra üldisem: „Mis muidu veel korjates tähelepanemise väärt ehk õpetlik oli?" (Hurt 1889b). Paljud kogujad asetavad rahvaluulekogumise veelgi avaramale taustale ning kirjutavad sellest, mis neid ajendas aktsioonis kaasa lööma.

Üheks korduvaks teemaks on see, kuidas kogujad kogumistöö või rahvaluule olulisuse enda jaoks avastasid. Mitmed märgivad ära, millisest ajalehest nad kogumistöö kohta esmakordselt teavet said. Näiteks Tõnu Wiedemann kirjutab:

> 1890ma aasta Oktoobrikuus [---] tellisin omale ajalehe ja leitsin aruandid Eestirahva vanavara korjamisest siis tuli minul ka tahtmine kätt adra külge panna ja esivanemate varandust väilla kündma hakata. (H II 37, 532)

Rahvaluule tähtsuse osas rõhutavad aga mitmed, et arusaam rahvaluulest kui millestki erilisest ja väärtuslikust oli neil olemas juba enne Hurda üleskutsete lugemist. Jaak Sõggel kirjutab, et see eelnes isegi kirjaoskuse omandamisele (H III 30, 417), Paulus Paurmann nendib, et pidi majandusliku olukorra halvenemise tõttu oma lõbuks ülestähenduste tegemisest loobuma:

> Kui mina 1878 aastal T. mõisas elasin, oli seal töö rahva suus vana vara rohkeste liikumas. Kord võttsin jo sule kätte kirjutin mõned kümned vana sõna ja nõnda muud tähendust paberi peale; aga see kõrd ei õld ma veel sugugi uue kirjutuse viisiga arjunud; selle pärast jätsin töö seisu. Ja selle juure tuli veel, et mind tenistusest lahti ööldi; see hoop rõhus minu vaimu nii et ma vana vara korjanduse töö oopis välla unestin… (H II 37, 233)

Nii Johann Ney (H II 38, 664), August Mauer (H II 28, 148) kui ka Eduard Erme märgivad, et Hurdale saadetav materjal ongi varem kogutu ärakiri, viimane viitab ka algkäsikirjade sügavalt isiklikule tähendusele:

> Jutusi on mul peale saja, mis ma juba kümne aastaselt, se on 1874 aastal, olen kirjutanud ülesse [---] Need jutud tahavad aga kõik ümber kirjutamist, sest, et ma oma Lapse põlve kirja määlestust tahan pidada, kui ma vähegi mahti saan, siis saadan kõik ära. (H II 13, 418 Eduard Erme)

Pea kõik kogujad nendivad, et kogumine on alanud liiga hilja, kõik nende lapsepõlveaegsed suured laulikud on juba siitilmast lahkunud. Seda mõtet kordavad ühtviisi nii need, kes juba varem rahvaluule väärtuse ära tabasid, kui ka need, kes jõudsid selle arusaamiseni tänu Hurdale. Nii näiteks kirjutab August Mauer, et asus rahvaluulet koguma 1881. aastal peale ühe tol ajal ilmunud Hurda üleskutse ilmumist: „Pääle selle kahe vai kolme aasta pärast olivad laulikud surnud" (H II 28, 148).

Ehkki käsitlesin siin haridust ja rahvaluulekogumist eraldiseisvate teemadena, näib, et paljude kogujate jaoks olid need kaks valdkonda tihedalt seotud. Rahvaluulekogumises osalemine oli üks võimalusi oma poolikut haridust täiendada või tõestada, et hoolimata ametliku haridustee lühidusest soovitakse siiski osaleda modernse kultuuri ülesehitamises. Pole ilmselt juhus, et rahvaluulekogumisega seotu tuleb pikemalt esile vähem haritud ja vaesema taustaga kogujate lugudes, haritumad keskenduvad pigem haridusteele või oma rollile kohalikus seltsielus.

Eelnevas andsin põgusa ülevaate sellest, millest kogujad kirjutasid, järgnevalt vaatlen nende vastuseid aga mõnevõrra teise nurga alt: kuidas nad neid vormistasid ning oma saadetistesse paigutasid. Kui sisuline pool andis mõningase pildi sellest, kuidas nad elasid, siis vormi kaudu võiks olla võimalik jõuda selleni, kellele nad oma lugusid adresseerisid ja kui enesekindlana nad end Hurdale vastates tundsid.

4. Lugude raamistamine

Saadetistes on elulood enamasti paigutatud kaaskirja lähedusse. Paigutus on üsnagi ootuspärane, kuivõrd kaaskiri on just see koht, kus antakse vajadusel vastus mõnele aruandes tõstatatud küsimusele. Ka elulooga seotud lugudele eelneb reeglina viide Hurda vastavale palvele. See viide on ühelt poolt märguanne, et Hurda soovi on tähele pandud ning täita püütud, teisalt mõjuvad sissejuhatavad laused ka enesemadalduslikuna: kogujad soovivad justkui ekstra rõhutada, et omast peast nad millegi sellise kirjapanemise peale poleks tulnud.

Nii märgib näiteks Juhan Holts: „Teie soovi peale et igaüks täiesti oma seisust ja ametid teile teada annaks, võib siin ka haavaldada….” (H II 16, 788) ning Mihkel Kiisk: „Siis katsun nüüd ka Teie poolt soovitud märkused siia ülestähendada…” (H II 21, 535/9). Mõned viitavad ka konkreetsemalt tulemusele, mida nad Hurdalt ootavad, nii on Jaak Hünerson pealkirjastanud oma loo: „Teatus korjamise albumi tarvis” (H II 42, 729/30) ning Mihkel Kampmann: „Eesti vanavara korjamise ajalooks” (H II 11, 424c/d). Mõnikord on küsimisele viitamine kombineeritud ka muude enesemadalduslike võtetega, näiteks kirjutab Jaak Kivisäk:

> Kord seisis teil paari aasta eest 24 vanavara aruande lõpul, et teije vanavara kõrvas ka üht korjanduse ajaraamatud tahade teha, ja et selleks iga üks ennast üles annaks. Mina arvan ka et se väga sünnis on ja olen sule käte võtnud, ärge minu pääle selleperast rasked kohud moistke, et mino ka omast elust mõne reakese kirjutan sest mina ei ole mite kõneloogeline ega kõrgest koolitatud, vaid olen ainuld 3 talved külakoolis käinud. (H II 23, 179/81)

Elulugude paiknemise kaaskirja lähedal muudab põnevaks aga see, et ehkki kirjade peamine funktsioon on rahvaluulekogumisega seotud praktiliste probleemide üle arutamine, võivad kirjad sisaldada ka erinevaid omaeluloolisi seiku (s.o tegu on selle osaga saadetisest, kus kogujad kirjutavad oma elust ka teistel põhjustel). Enamasti on nende esitamine seotud mõne konkreetse eesmärgiga, näiteks Hurdalt abi palumine (vt nt Helene Maaseni abipalvet töö leidmiseks KM EKLA, f 43, m 14: 20, l 8/14–8/15) või pika kogumispausi põhjendamine (vt nt Jüri Saalvergi kirja H III 30, 164). Sarnaselt siin vaadeldud tekstidele on ka need spontaansed omaeluloo seigad reeglina raamistatud enesemadalduslikult: kogujad vabandavad, et nii ebaolulise teemaga Hurda aega raiskavad (vt nt Helene Maaseni vabandust KM EKLA, f 43, m 14: 20, l 9/17). Mis aga eristab siin vaadeldavaid lugusid muudest kirjadesse põimitud eluloolistest seikadest, on see, et lisaks põhjendavale või enesemadalduslikule raamile kasutavad mõned kogujad oma vastustes ka muid vahendeid, et kirjapandavat kirja koest välja tõsta (samas kui muud elulooseigad on alati orgaaniline osa Hurdale adresseeritud kirjast).

Üheks selliseks võtteks on isikulise asesõna teistsugune kasutus. Mõned tekstid on näiteks kirjutatud kolmandas isikus, paljude puhul võib rääkida rõhutatud minavormi kasutusest, kus asesõna mina on tekstis alati tervenisti välja kirjutatud. Paljude tekstide asesõnakasutus on siiski markeerimata (näiteid asesõnakasutusest vt allpool).

Mitmel puhul rõhutatakse teksti eraldiseisvust vormistuslike võtetega, nt vastuste numereerimine, reavahetus, pealkiri jms. Vormistuslikus mõttes võib tekstid laias laastus jaotada kaheks (ehkki tegelikult on tegemist kontiinumiga): eraldi realt algavad pealkirjastatud kirjapanekud, mis lõpevad hetkeseisu nentimisega, ning spontaanse eluloojutustuse laadselt kirja sisse põimitud tekstid. Hea kompaktne näide esimesest võimalusest on Juhan Kuusiku kirjutis:

> J. Kuusik
> Juhan Kuusik on sündinud 10 Novembril aastal 1871 Olen Karksi revisjonis ja ka Karksis koolis käinud, 2 talve küla koolis ja 4 talve Vene usu kihelkonna

koolis (ise olen Luteruse usku) kus ma väeteenistuseks kergituse eksami ära tegin. (H II 23, 107/8)

Teise näitena selgelt eraldatud tekstist võib esile tuua Paulus Paurmanni 1891. aastal kirjapandud 30-leheküljelise jutustuse „Paulus Paurmanni elu lugu" (H II 37, 201/32). Lugu on jaotatud kaheks peatükiks (sellist loo sisemist struktureerimist näeme veel vaid Jaak Sõgglal, vt H III 30, 416/38), neist esimene – „Lapsepõlv" – kirjeldab elu rikkaima talu lapsena, teine (kogu ülejäänud lugu hõlmav) peatükk „Õnnetus" kirjeldab aga elu pärast seda, kui tulekahju kogu vara hävitas. Edasise loo paiknemine selles lõputa peatükis rõhutab, et veel aastakümneid hiljem on just tulekahju see, mis tema elukäiku endiselt mõjutab. Loo muudab terviklikuks see, et kui kirjutaja jõuab oma jutustusega tänapäeva, lisab ta lõppu luuletuse, mis tõstab esile õnneliku lapsepõlve mälestuse olulisust.

Sageli aga ei ole tekstid nii selgelt kaaskirjast eristatud. Näiteks Hendrik Lusik paigutas oma vastuse kaaskirja teisele lehele:

Nenda kui teie auulik härra 24 aruantes teatustaside et ikka üks omast üllese anaks, siis anan mina omast Jaani poeg Hendrik Lusik, süntinud 1861 aastal Enge mõisas… (H II 41, 968)

Üleminek võib olla ka loolt kirjale. Näiteks Eduard Erme kirjapanek algab kui eraldiseisvalt vormistatud elulugu:

Minu lühike elu lugu
Mina, Johannes Eduard Erme, olen sündnud 21. Janu 1864. aastal Pillistvere kihel., Kõo vallas, Kirivere külas. Minu vanemad Mihkel Erme ja Caruline Henriette sünd Meister, elasivad…. (H II 13, 409)

Teksti lõpus pöördub Erme aga otse Hurda poole, s.o jutustus asendub kirjaga:

Oma Pääva pilti saadan ma ka edaspidi ligi, sest kui ma juba mittu kirja saadan pean ma oma eluga ka tuntud ja tutav olema. Auustusega teie vana tutav Ed Erme. (H II 13, 410)

Mida see vastuse väljaeraldamine või isikulise asesõna valik näitab? Ühelt poolt viitab see sellele, kellele kogujad oma kirjapaneku adresseerivad: kirja sisse põimitud lood (ja markeerimata asesõna kasutus) on adresseeritud Hurdale, eraldiseisvad (tugev mina- või temavorm) aga pigem mingile avaramale ja avalikumale auditooriumile. Teisalt toob see aga esile selle, kas ja kuivõrd soovivad kogujad omada kontrolli selle üle, millises sõnastuses nende lugu avalikkuse ette jõuab. Võib väita, et kui eraldiseisvate lugude autorid soovivad jõuda avalikkusesse omaenda sõnadega, siis kirja sisse põimitud lugude autorid jätavad raamatusse mineva loo vormistamise Hurdale.

Tõsi – selline sõnastuse kontrollimise soov on vastuolus lugude üldise enesemadaldusliku raamistusega, samal ajal kohtame selliseid vastuolulisi enesepositsioneerimisi ka kogujate kirjades üldisemalt. Seda meeles hoides saavad eriti kõnekaks muutuva raamistusega tekstid, mis toovad esile olukorra ambivalentsuse: koguja soovib kõnetada avalikkust, valada oma lugu

mingisse vormi, mida peab sobivaks; samal ajal tabab teda aga äratundmine, et ehk ei ole ta sellise avaliku tähelepanu vääriline. Põnev on see, et vormi (kirja sisse põimimine *vs.* väljaeraldamine) valik ei ole korrelatsioonis haridusega, küll aga võib eristavaks pidada seda, kas valitud vorm säilib teksti lõpuni või mitte: vähem haritud kogujad kipuvad eelistama markeeritud, pidulikke algusi, ent see pidulikkus hajub sageli üsna kiiresti. Viimane võiks viidata sellele, et just nende jaoks oli keerukas end ja oma lugu avalikku ruumi paigutada (hoolimata sellest, et kohati võivad need lood olla väga pikad ja emotsionaalsed).

Allikmaterjalist võib leida ka mõne eripärasema juhtumi, mis viitab kogujate soovile kontrollida seda, mis neist ikkagi avalikku ruumi jõuab. Üheks selliseks võtteks on loo korduv saatmine: vähemalt viis kogujat on saatnud Hurdale kaks lugu. Enamik mitmekordselt laekunud tekste on võrdlemisi sarnased ja viitavad ilmselt eelkõige kogujate hirmule, et ehk pole eelmine tekst Hurdani jõudnud.[8] Mõnikord on tekstid aga võrdlemisi erinevad – koguja oleks justkui otsustanud, et varem saadetud tekst ei esinda teda enam sellisena, nagu ta end uuel ajahetkel näeb.

Kõige põnevam näide kordussaatmisest on Josep Freiman, kelle teine lugu erineb esimesest nii sisu kui ka raamistuse poolest. Esimese loo saatis ta mõni kuu peale Hurda esimest üleskutset. Teksti raamib viide Hurda üleskutse lugemisele ning tegu on kirja sees antud vastustega Hurda küsimustele. Vastustele järgneb vabandus: „Ärge pange pahaks, et mina nii noor, vähese kooliharidusega poisikene, olen ka julend vanavara korjata. Ärge tõugake mind sellepärast ära, et ma Teie seltsi olen julend vanavara pihutäiega astuda!!!" (H III 4, 264) Kaks aastat hiljem kirjutatud teine versioon on eraldi vormistatud tekst pealkirjaga „Luokesed minu elust ja vanavara korjamisest" (H II 38, 691/3). Uues tekstis on olemas kõik varasemas versioonis esitatud faktid päritolu ja hariduse kohta, kuid neile on koguja lisanud põhjaliku ülevaate oma vanematest ning vanavarakogumisest. Varasema versiooni noorusega seotud alandlikkus on kadunud, seda asendab koguja soov asjalikult analüüsida omaenda rahvaluulekogumise praktikate muutumist ajas.

Uue loo kirjutamisest veelgi radikaalsem viis kontrollida seda, kuidas end avalikus ruumis representeeritakse, on aga keeldumine üldse mingi info andmisest. Iseenesest on kogujaid, kes Hurda palvele ei vastanud, tunduvalt enam kui neid, kes vastasid, enamik teeb seda aga vaikimisi. Mõni koguja põhjendab eluloo saatmata jätmist konkreetsemalt: Mihkel Kurul ja Hans Vaabel leiavad näiteks, et nende panus kogumistöösse on olnud liiga väike (H II 41, 590; H III 16, 302). Koguja Jaan Raavel keeldub eluloo kirjapanemisest põhjusel, et tema elu on nii kole ja kurb, et kellelgi pole vaja sellest midagi teada:

> Ehg saaksite keegi Teie hulgast küsima Kes olled sa nende ridade kirjutaja. Siis ütleksin lahgesti et ma üks kõige väätim issama poeg ollen ja et ma omma viletsad elulugu rõõmuga kellegile ei saaks ette näidata. Minu elluaasa peale ei õilmitse ühdegi rüümu õiekest. Kõik on külm ja murrelik nagu aud!!! (H I 2, 201)

[8] Selliste topelt saatjate hulka kuulusid näiteks Helene Maasen (KM EKLA, f 43, m 14: 20, l 4/7; KM EKLA, f 43, m 14: 20, l 2/3), Johan Kuusik (H II 23, 27/8; H II 23, 107/8) ja Jaan Leppik (H II 25, 1079; H III 14, 291).

Kirja pöördele on ta lisanud samas meeleolus luuletuse, mis algab ridadega: „Oh nuttu horg kui kauaks sinna! / Mind vaevas siin veel kinni pead!...” (H I 2, 201)

5. Kokkuvõte

Rahvaluulekogujad kirjutavad oma elust vägagi erinevatel puhkudel, käesolevas artiklis pöörasin tähelepanu sellele, kuidas vastasid kogujad Hurda palvele kirjutada üht-teist oma elust kogumistöö ajalugu käsitleva raamatu jaoks. Tulevikus peaks neid lugusid kindlasti kõrvutama muude omaelulooliste kirjapanekutega, mida kogujad olid erinevatel põhjustel Hurdale saatnud, kuid siinse artikli eesmärgiks oli anda esmane sissevaade selle konkreetse allikmaterjali pakutavatesse võimalustesse.

Hurt küsis kogujatelt teavet selleks, et vastuste alusel koostada kogumise ajalugu käsitlev raamat. Ta ei täpsustanud kusagil, milline see raamat olema hakkab või mis vormis need lood raamatusse jõuavad. Seetõttu on põnev jälgida, kuidas erinevad kogujad nende ees oleva ülesande lahendasid. Oli neid, kes paigutasid vastused kirja sisse ja jätsid kogumikku mineva teksti koostamise Hurdale, aga oli ka neid, kes (vähemalt ideaalis) soovisid kirjutada loo, mis võiks algsel kujul kogumikku minna. Mõne jaoks seostus elulookirjutus eelkõige ametlikes kontekstides loodavate kuivade sündmuste ja aastaarvude loeteluga, teine lahendas loo kronoloogilise narratiivina; mõnes jutustuses võib tunda ka vennastekoguduse elulugudele omast eneseanalüüsi- ja pöördumislugu.

Johtuvalt materjali iseloomust kajastab see käsitlus eelkõige meeste elulugusid, naiste lugusid on liiga vähe ning kõik kolm on võrdlemisi napid. Samas on oluline, et mehed on esindatud erinevate elualade, elukogemuste ning põlvkondliku kuuluvusega, ehkki tõsi – jutukamad (s.o pikemate narratiivide autorid) on eelkõige vähem haritud ja vaesema taustaga ning vanemaealised kogujad. Temaatiliselt tõusevad lugudes enim esile haridus, perekond ja rahvaluulekogumine – just need on valdkonnad, mille kohta kogujatel kõige enam öelda on. Neid teemasid on käsitletud nii konstateeriv-neutraalses kui ka emotsionaalses ja mõistmist ootavas toonis.

Paistab silma, et ohtralt viiteid ajalehtede lugemisele ja tellimisele on eriti just vähem haritud kogujate lugudes: see teema võib tulla esile üldisema viitena oma kultuurihuvidele, aga ka seoses kirjeldustega sellest, kust saadi teada rahvaluulekogumisest või elulugude küsimisest. Ehkki need kirjeldused on pea alati seotud muude teemadega, jääb ometi silma see, et viited ajalehtede lugemisele või tellimisele on kui tõendid inimese orienteeritusest kaasaegse kultuuri väärtustele. Teisalt tuleb neis kirjeldustes esile teinegi aspekt: see, kui juhuslik võis olla kogumisaktsiooni avastamine ning kui kiiresti küpses otsus sellega liituda.

Kokkuvõtteks võib öelda, et pilt, mis nende lugude kaudu tolleaegsele ühiskonnale avaneb, on võrdlemisi kirju ja avar ning siin tutvustatud allikad vääriksid kindlasti edaspidi põhjalikumat analüüsi.

Arhiiviallikad

H – Jakob Hurda rahvaluulekogu Eesti Rahvaluule Arhiivis
Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Kultuurilooline Arhiiv, f 43. Jakob Hurda kogu:
KM EKLA, f 43, m 14 – Helene Maaseni kirjad Jakob Hurdale.
KM EKLA, f 43, m 17 – Jaan Pindi kirjad Jakob Hurdale.

Kirjandus

Hinrikus, Rutt 2016. Eesti autobiograafilise kirjutuse kujunemisest 18. sajandist II maailmasõjani. – R. Hinrikus, Kahe vahel. Artikleid kirjandusest ja elulugudest. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus, lk 200–221.

Hurt, Jakob 1888. Viies aruanne Eesti vanavara korjamisest ja keelemurrete uurimisest. 1. juunil 1888. – Olevik 6. VI; Postimees 6. VI.

Hurt, Jakob 1889a. Üleüldine aruanne Eesti vanavara korjamisest aastal 1888. – Postimees 17. I, 21. I.

Hurt, Jakob 1889b. Kaheskümnes neljas aruanne Eesti vanavara korjamisest ja keelemurrete uurimisest. 10. veebruaril 1889 – Olevik 13. II; Postimees 18. II, 21. II.

Hurt, Jakob 1889c. Viieskümnes tõine aruanne Eesti vanavara korjamisest ja keelemurrete uurimisest. 30. novembril 1889. – Olevik 4. XII; Postimees 16. I 1890.

Hurt, Jakob 1889d. Viieskümnes neljas aruanne Eesti vanavara korjamisest ja keelemurrete uurimisest. 14. detsembril 1889. – Olevik 18. XII; Postimees 8. II 1890.

Hurt, Jakob 1891a. Kuueskümnes kaheksas aruanne Eesti vanavara korjamisest ja keelemurrete uurimisest. 10. januaril 1891. – Olevik 21. I; Postimees 29. I.

Hurt Jakob 1891b. Seitsmeskümnes aruanne Eesti vanavara korjamisest ja keelemurrete uurimisest. 24. aprilil 1891. – Olevik 6. V; Postimees 7. V.

Hurt, Jakob 1892a. Seitsmeskümnes seitsmes aruanne Eesti vanavara korjamisest ja keelemurrete uurimisest. 29. veebruaril 1892. – Olevik 9. III; Postimees 12. III.

Hurt, Jakob 1892b. Kaheksakümnes tõine aruanne Eesti vanavara korjamisest ja keelemurrete uurimisest. 14. oktobril 1892. – Olevik 19. X; Postimees 26. X, 28. X.

Hurt, Jakob 1893a. Kaheksakümnes seitsmes aruanne Eesti vanavara korjamisest ja keelemurrete uurimisest. 16. juulil 1893. – Olevik 26. VII; Postimees 26. VII.

Hurt, Jakob 1893b. Kaheksaskümnes kaheksas aruanne Eesti vanavara korjamisest ja keelemurrete uurimisest. 11. augustil 1893. – Postimees 16. VIII; Olevik 16. VIII.

Hurt, Jakob 1895a. Sajas üheksas aruanne Eesti vanavara korjamisest ja keelemurrete uurimisest. 24. januaril 1895. – Olevik 31. I; Postimees 8. II, 9. II; Eesti Postimees 4. II.

Hurt, Jakob 1895b. Sada kuuestõistkümnes aruanne Eesti vanavara korjamisest ja keelemurrete uurimisest. 30. oktobril 1895. – Olevik 7. XI; Postimees 4. XI; Eesti Postimees 8. XII.

Hurt, Jakob 1989. Mida rahvamälestustest pidada. Artiklite kogumik. Koost Ülo Tedre. Tallinn: Eesti Raamat.
Kauranen, Kaisa 2009. Menneisyyden muistiinpanojen kirjo. – Työtä ja rakkautta. Kansanmiesten päiväkirjoja 1834–1937. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, lk 6–21.
Kikas, Katre 2014. Folklore collecting as vernacular literacy: establishing a social position for writing in the 1890s Estonia. – Vernacular Literacies – Past, Present and Future. Toim Ann-Catrine Edlund, Susanne Haugen, Lars-Erik Edlund. Umeå: Umeå University, Royal Skyttean Society, lk 221–235.
Kikas, Katre 2015. Matthias Johann Eisen ja tema kaastöölised seitsme Moosese pärimust piiritlemas. – Keel ja Kirjandus, nr 10, lk 711–727.
Kikas, Katre 2016. Rahvajutust ajalugu otsimas. Muinasjutt Rahurikkujast, Siniussist ja Truuvaarist 1890. aasta ajakirjanduses. – Transmeedialised siirded. Paar sammukest XXIX. Eesti Kirjandusmuuseumi aastaraamat 2012–2013. Toim ja koost Kanni Labi. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus, lk 15–42.
Kikas, Katre 2017. Rahvaluule kogumine epistolaarses kontekstis. Helene Maaseni kirjad Jakob Hurdale. – Keel ja Kirjandus, nr 4, lk 272–290.
Kuismin, Anna 2013a. Rahvaan runot. Tuli taas kynälle kyyti. – Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa. Toim Lea Laitinen, Kati Mikkola. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, lk 185–214.
Kuismin, Anna 2013b. Päiväkirjat ja omaelämäkerrat. Aikain muistot ja kokemusten koulut. – Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa. Toim Lea Laitinen, Kati Mikkola. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, lk 60–97.
Kurvet-Käosaar, Leena 2010. Mõtete rägastikus: autobiograafiast omaelulookirjutuseni. – Methis. Omaelulookirjutus Eesti kultuuriloos, nr 5–6, lk 7–19.
Salmi-Niklander, Kirsti 2013. Käsinkirjoitetut lehdet. Yhteisöllisen kirjoittamisen ensiaskeleita. – Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa. Toim Lea Laitinen, Kati Mikkola. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, lk 384–409.
Sheridan, Dorothy, Street, Brian, Bloom, David 2000. Writing Ourselves. Mass-Observation and Literacy Practices. New Jersey: Hampton Press inc.

Life stories of Jakob Hurt's folklore correspondents

Keywords: folklore collecting, life writing, Jakob Hurt

The focus of this article is on the life writing practices of the members of Jakob Hurt's folklore collecting network. Jakob Hurt's campaign of folklore collecting started in 1888. About a year later he felt that the process of collecting was as important as the collected texts and so he asked his correspondents to send him some details about their lives. Hurt's aim was to publish a special book about the history of the campaign and the people who participated. Though Hurt never wrote the book, the results of his plea are still interesting in many respects.

First, as Hurt's instructions were rather vague, it is interesting to observe how differently various writers have tackled the task – some texts consist of two sentences embedded in a longer letter, some others are clearly delineated texts with a title and conclusions, taking several pages. Some texts resemble life stories pre-

sented in bureaucratic settings, some others seem to be inspired by the confessional life stories in religious movements.

Secondly, it seems that for many Hurt's co-workers it was the first time ever to write about themselves. It is therefore really intriguing to see how they overcome the feeling that the story of their life is hardly something worth recording.

In the article I discuss the main themes covered in the writings of many correspondents, as well as the way these narratives are embbeded in their folklore collections. Further, I am interested in the potential addressee they keep in mind while writing.

Katre Kikas (b. 1981), MA, Estonian Literary Museum, Department of Folklore, Researcher; University of Tartu, Doctoral Student, katreki@folklore.ee